

ԾոՅամայ

Оқышының кітапханасы

ӘЖИНИЯЗ

(ПОЭМА)

„ҚАРАҚАЛПАҚСТАН“ БАСПАСЫ
НӨКИС—1975

Суўретлерни салған

Бердимуратов Қ.

Нажимов Қ.

Макетин ислеген

Нажимов Қ.

БАСПАДАН

Хүрметли китап оқыушылар!

XIX әсирдеги Қарақалпақ әдебиятының ең ири тулғаларының бири Әжинияз Қосыбай улының сизлерге усылынып отырған „Бозатау“ поэмасы өзиниң идеялық мазмуны, көркемлиги хәм музыкалылығы жағынан тек ғана шайырдың творчествосының емес, сондай-ақ революцияға дейинги қарақалпақ поэзиясының маржаны деўге болады. Поэма халыққа оғада кең таралған тарийхий шығармалардың бири. „Бул шығарманың бақалығы мынадап ибарат: халықтың басынан кеширген белгили ўақыяларға халықтың өзиниң көзқарасын билдиреди, солай стип, ол Хийўа ханилары сарай тарийхиюларының рәсмий турдеги, схематикалық, курғақ хәм тенденциялы хабарларына күтә әхмийетли, ал бир қатар жағдайларда оғада зәрүрли өзгерислерди киргизеди (И. П. Иванов).

„Бозатау“ — халық тарийхынан белгили орын алған пүтин бир ўақыяны өз ишине алатуғын доретпе. Ондағы ушырасатуғын адам, жер-суў атлары қарақалпақ халқының тарийхында бар.

Шығармада тийкарғы сөз етилетуғын ўақыя 1858-жылы Қоңыратқа жақын „Бозатау“ деген жерде болған. Поэмада басқыншылардың тыныш отырған халыққа қарақшылық топылысы, қарапайым пухараны қырып-

жойып, шуулатып, мал-мүлкін тартып алып, шайыр тили менен айтқанда „ғұлпақлы урланды атасынан, қара көз, қыпша бел қыз бенен жауанларды елинен айырып“, жат-журтларға бенде етип айдап кеткенлиги айтылады. Онда халықтың өзинің тууылған ели менен хошласқандағы ауыр қайғылы ауғалы, айдауда кетип баратырған хаял-қызлар менен балалардың „бағыры гириян болған“ қайғы-хәсирети оғала тәсирли сүүретленеди. Душпанлар жәбиринен бәс алып кетүүге мәжбүр болған Әжинииз шайырдың өзи де „қара көзге жас алады“, халықтың қайғысына қабырғасы қайысады. Халықтың хәм шайырдың өзинин тууылған жерге деген мөхри—мұхаббаты:

Жер хәм ел биләндүр, ел хәм жер билен,
Жерсиз елдің күни дәрбе-дәр билен,
Өмири өтер жүректеги шер билен,
Кәдириң сениң бизге өтти Бозатау,

—деген қатарлардан күтә айқын көринеди.

Шайыр халықтың шайыры, сонлықтан оның шығармасы да халық өмири менен тығыз байланыслы. „Бозатау“ ды оқып отырып шерли замандағы халық наласы көз алдыңа елеслейди. Поэманың халықлығы, оның халық өмири менен ажыралмаслығында, шығармада тек ғана халық наласы, душпанлар жәбиринен тууылған елден

айыра түсіні қайғысын сүўретлеп ғана қоймайды, келешекке оптимислик пикир де билдиреди. Қашан болса „Бозатаў“ дың басына бахытлы дәўран орнайтуғынын исе-ним менен айтады.

Зийфурин хошласар қәдириңди билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Аман болса, ҳал сораһар бир келип,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў.

„Бозатаў“ дағы қосық қатарлары поэmanın қайғылы мазмунына ҳәм оның муңлы на-масына муўапық келеди. Поэмань оқыған ҳәм тыңдаған адамға халықтың туўылған жери менен хошласып, жоқлаў айтқан зарлы сести кулакка еситилгендей болады.

„Бозатаў“—жазылғанына әсирлер өтиўи-не қарамастан бүгінге шексиз оқыўшылар-дың сүйип оқытуғын шығармасы. Қарақал-пақ сахнасында сонша жыллардан берли түспестен атқарылып киятырған „Бозатаў“ қосығы усы поэмадан алынған үзинди екен-лигин ким билмейди? Бизде сол қатарларды ядтан билмейтуғын адам жоқ десекте қәте-леспеймиз. Ол орта мектеп оқыўшыла-рының сүйип оқытуғын хрестоматия-лық шығармасына айланған. Усы жағдайлар поэмань өз алдына китап стип бастырып шығарып, қәдири китап оқыўшылар—сиз-лерге усыныўға себепши болып отыр.

Поэма 1965-жылы „Қарақалпақстан“ бас-пасы тәрепинен басылып шыққан „Әжинияз“ деген китаптан алынып, гейпара түсиниксиз сөзлерге түсиниклер берилди.

Б О З А Т А Ў

Кетер болдык энди бизлер баш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў,
Хошласалы қара көзге яш алып,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Жер хэм ел билэндур, ел хэм жер билэн,
Жерсиз елдің күни дәрбе-дәр билэн,
Өмири өтер жүректеги шер билэн,
Қәдириң сениң бизге өтті, Бозатаў.

Йок, едим, бар олдым¹ қамала² келдим,
Минил әреби атлар, дәўранлар сүрдим.
Наныңды көп жедим, рәхәтиң көрдим,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Нешше ўак жақсыға ҳәм сөхбәт³ олдым,
Шады—куррам⁴ болып, ойнадым—күлдим,
Душманлар жәбридин кетермән болдым,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў.

Сен бағ едиң, бүлбүл ушты, зағ қалды⁵,
Пүткил сийнем⁶ жанды, иште дәрт қалды,
Қыйсық Порқан⁷ атаў, сени жаў алды,
Басы қутлы, соны ўәйран, Бозатаў.

Кимсәнің анасы, кимнің әммеси⁸,
Кимсәнің ағасы, кимнин иниси,
Кимсәнің қыз—углы⁹ кимнин синлиси,
Этирек, Гүрген, Хажар¹⁰ асты, Бозатаў.

Кимсәниң қыз—уғлы, арзыўлы яры,
Кимниң қашы қара, көзи қуңқары,
Әсир болып, телмирисип хәр сары¹¹
Йығлап ат алдына түшти, Бозатаў.

Атадын айрылды гүлпақлы уғлан¹²
Сатылды, хур басын әйледі гулам¹³
Кимлер Ирак¹⁴ кетти, кимлер кетти Шам¹⁵,
Кимсәләр Гурд¹⁶ Тегеран¹⁷ түшти, Бозатаў.

Кимсәниң қарлашы, уғыл хәм қызы,
Тутылды күп билән айыу—йулдызы,
Хәрир¹⁸ атлас кийгән кимниң ялғызы,
Залымлар әлгинә түшти, Бозатаў.

Кара көз, кыпча бел кыз билэн жаўан,²⁰
Йүзлери гүл киби көзлери мәстан²⁰,
Куда әмири билэн бардылар Балкан²¹,
Дәўлет кушы сәндин ушты, Бозатаў.

Қирпиги—оқ, аның қашлары—кәман,
Йүзлери—қырмызы хұршиди табан²²,
Ләйли—Зудейхадай не гоззал жәнән,
Әсир²³ болып қолға түшти, Бозатаў.

Сәхәр ўакта Қырлы дүпен²⁴ атылды,
Бәнде болып түштим, қолым шатылды,
Пәрийдек қыз шоры болып сатылды,
Кәнийзлик²⁵: башына түшти, Бозатаў.

Қала бузып²⁶ туркмен¹ бағрым дағлады,
Кимсәни дүпәндеп, кимди бағлады,
Сендә көп мусылман углы йығлады,
Башына мүшкия иш түшти, Бозатаў.

Кимсә шәхийд болды, жандын айрылды,
Кимсә гәда²⁷ болды, малдын айрылды,
Кимсә көзи қуңқарыйдын²⁸ айрылды,
Башына қиямәт түшти, Бозатаў.

Тәғдир алладандур, себәи—Қоңыраттан,
Бийрәҳим Сейилқан²⁹ деген елаттан,
Айра түштиң ашамайлы—қыяттан,
Елатсыз, жайлаўсыз қалдың, Бозатаў.

---

¹ Шайыр бул жерде сол дәуірде қарақалпақларға үзлексіз шабыўыл жасап турған туркмен феодалларын нәзерде тутқан (ред).

Ер ийгит башына мұшқил иш түшти,
Жүрек—бағрым ғәмнын отына пишти,
Елатың үстиндин серпилип көшти,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Көзим яшлы, мен кетәрмәш шарам йок,
Бир қудадан башқа пуштыў⁸⁰ панам йок,
Хәмме кетти, сендә турар адам йок,
Хош аман бол, бизден қалдың Бозатаў.

Қала басы болдың сен молла Пирим,
Өзин тәлип-влим, көнлиндә кириң,
Қонырат балаңды алса, ол хәм өз бириң,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

Зийүәриң хошласар қәдириңни билип,
Көзини яшартып, бағрыны тилип,
Аман болса, ҳал сорасар бир келип,
Хош аман бол, бизден қалдың, Бозатаў.

ГЕЙПАРА СӨЗЛЕРГЕ ТҮСИНИК

1. Олдым—болдым деген.
2. Кәмала—ер жетиў, адам ! болыў, кәмалға келиў деген мәниде.
3. Хәм сөҳбет—зиянатлас, элли алысатуғын ымы—жымы бир жора-жолдас.
4. Қуррам—шадлы, қуўанышлы.
5. Зағ қалды—ғарға қалды (бул жерде жабайы, өлимтик жейтуғын жыртқыш қуслардың мөканына айналды деген мәниде).
6. Сийнем—денем, тәним.
7. Қыйсық, Порқан—Хәзирги Мойнақ районына қараслы жер. Жаўдан аман қалған еки жылғаның аты. Бозатаўдап ары болған соң жылға бойы жаўдап аман қалған.
8. Әмме—әкеси менен туўысқан хаял аламға айтылады.
9. Уғлы—улы, перзенти.
10. Әтирек, Гүрген, Хажар—Ирандағы қалалардың атлары.
11. Хәр сары—хәр тәрепке, хәр жаққа.
12. Гулпақлы уғлан—айдарлы бала (жас бала мәнисинде).
13. Хүр басып әйледі—ғулам—азат басын қул қылды.
14. Ирак—Хәзирги Ирак мәмлөкети.

16. Шам—хәзирги Сирия мәмлөкети.
16. Гурд—Ирактагы халықтың аты.
17. Тегеран—Ирандағы кала.
18. Хәрир—майда, жумсақ жипек.
19. Жаўан—жас хаял, жаңа түскен келиншек.
20. Каман—оқ жай.
21. Балқан—Балқан ярым атаўы.
22. Хуршиди табан—күндей жаркырады деген мәнисте.
23. Әсир—тутқын, бөнде.
24. Дүпен—қара мылтық.
25. Кәһийзек—хаял-қызлардың кул, шоры болмұы.
26. Шәхийд—гүнасыз өлим, шейит өлиў.
27. Гәда—гөдей, мал—мүлкинен айрылыў.
28. Кунқар—бул жерде көзи өткир [мәнисинде қолла-
нылған.
29. Сейилхаң—туркмен басқыншыларының ураны.
30. Пушты—арқа сүйери, сүйениши деген мәнипде.

На каракалпакском языке

Ажинияз Косыбай улы

БОЗАТАУ

(Поэма)

Издательство „Каракалпакстан“

Н у к у с—1975

Выпущено из серии „Библиотека школьника“

Редактор *Толыбай Кабулов*
Худредактор *Ә. Курбанбаев*
Техсредактор *Ә. Турдымуратов*
Корректор *З. Алламуратов*

„Қарақалпақстан“ баспасы, 1975. К. Маркс көшесі, № 9
-жай. Нөкіс қаласы.

Теріуге берілген уақты 17/Х -1974 ж. Басыўға рұхсат етилген
уақты 18/II—1975. ж. Қағаз форматы 70X90 $\frac{1}{16}$ Көлемі 1,75
баспа табақ, 2,04 шәртлі баспа табақ 1,0 есап баспа табақ
Қағаз №2 Тиражы 7000 Бақасы 10 т.

ҚК АССР Министрлер Советиниң баспа, полиграфия ҳәм китап саў-
дасы ислери бойынша басқармасының „Правданың 50 жыллығы“ атын-
дағы Нөкіс полиграфкомбинаты. Заказ №180.